

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

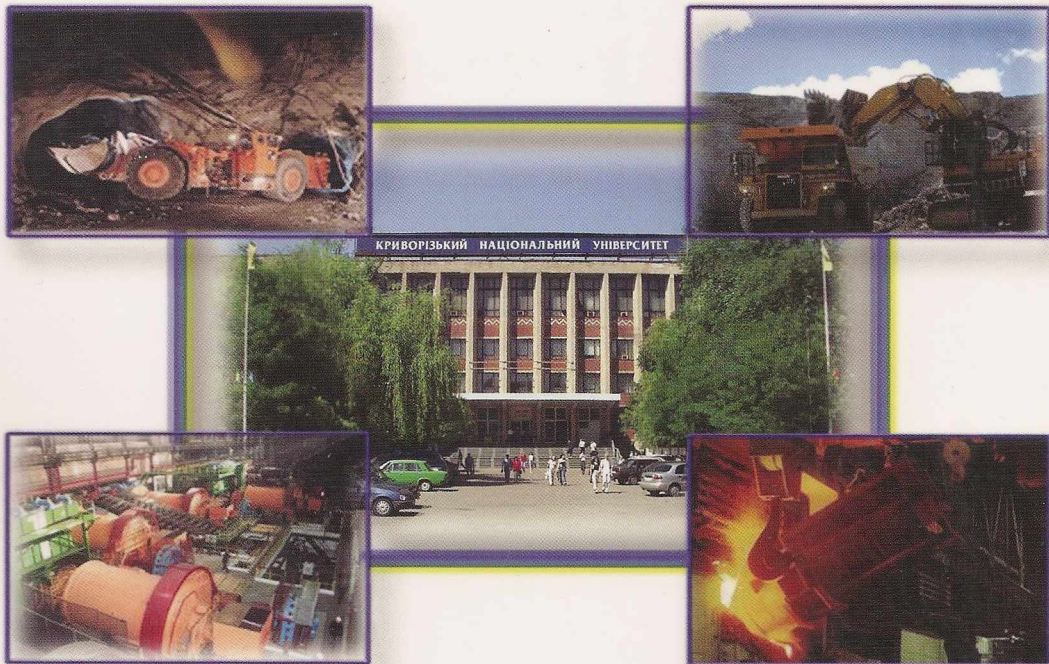
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Міжнародна науково-технічна конференція

Матеріали конференції

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ
ТА СУСПІЛЬСТВА**

Т о м 2

22-25 травня 2013 року

Кривий Ріг

УДК 94 (477.7) (411.16) «1850/1900»

В. О. ЯШИН,

канд. істор. наук, старший викладач

Криворізький педагогічний інститут

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ДО ПИТАННЯ ПРО ХАРАКТЕР ЕТНОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Євреї мешкали в південноукраїнських землях здавна, але відчутне зростання їхньої чисельності почалося лише в останній чверті XVIII ст., після і внаслідок поділів Польщі. Потенційні ресурси нових південних міст: Катеринослава, Одеси, Херсона, Єлисаветграда тощо, та земель краю в цілому пропонували непогані економічні перспективи, відтак, приваблювали не тільки євреїв. Із самого початку свого перебування тут, єврейство існувало в поліетнічному оточуючому середовищі, одночасно також формуючи цю етнічну множинність.

Як правило, всюди, де поселялися євреї, створювалася єврейська громада (ка-гал), призначенням якої було забезпечення внутрішнього самоуправління. Кагальна організація єврейства зберігалася в Росії до її ліквідації т.зв. «Положенням про підпорядкування євреїв у містах і повітах загальному управлінню із скасуванням кагалів» 1844 року. Невід'ємною приналежністю єврейської громади, її ідентифікуючою ознакою була наявність інститутів громади: релігійно-обрядових — синагога, молитовний будинок, поховальне братство (обов'язково окремих цвинтар); релігійно-освітніх — талмуд-гора, хедер; соціально-благодійницьких (інститути соціальної допомоги) — різного роду організацій внутрішньоетнічної соціальної допомоги, як богадільня, безкоштовні лікарні, їдальні тощо. Найважливішими суспільними функціями громади, що здійснювалися за допомогою її інститутів, були: а) *соціально-організуюча*. Громада протягом віків була єдиною, а іноді й єдино можливою формою соціального буття єврейства. Крім того, у тодішній Росії громада була легітимізована, інституціоналізована і офіційно вважалася формою суспільної (станової) організації єврейства; б) *компенсаторна і посередницько-представницька* (транслуюча, комунікативна й інтегративна). За відсутності єврейської держави в міру можливості її функції перебирала на себе громада. Вона встановлювала і забезпечувала, однакове для всіх євреїв, право, внутрішній суд через суддів-даянів, збирала податки, встановлювала видатки, здійснювала соціальну політику, турбуючись про вдів, сиріт, хворих і немічних, обирала керівництво — лідерів громади, представляла єврея перед державою-метрополією (штадланут), вела через рабинів облік цивільного стану, фіксувала власну історію (пінкаси), нарешті, карала непокірних, накладала герем (букв. «заборону») на всі види стосунків, експлуатувала своїх бідних і збагачувала своїх же олігархів. в) *етноідентифікаційна*. Ідентичність єврея могла існувати виключно в рамках громади. Джерелами єврейської ідентифікації виступали: традиційна освіта, синагога і спільна в ній молитва, дотримання суботи, система внутрішньогромадської соціальної допомоги, деякі обряди (напр., обрізання, поховальні правила, тощо). Обов'язковий для єврея «тягар 613 заповідей» також міг бути дотриманий виключно за умова існування в рамках громади.

Основу єврейської громади Катеринославщини в другій половині XVIII століття сформували постачальники, торговці й підрядники, що обслуговували військо Г. Потьомкіна. Майже протягом усього XIX сторіччя єврейське населення Катеринославщини формувалося за рахунок вихідців із білоруських, польських і литовських губерній, міст і містечок Шклов, Слонім, Мінськ, Могильов, Білосток, Орша, Вільно, Заславль, Радомишль, Ковно, Бобруйськ, Речиця, Шепетівка, Слуцьк тощо. Протягом 1860 – 1870-х рр. прискореними темпами зростало єврейське населення торгово-портових Маріуполя (у 4,47 разу) та Ростова-на-Дону (у 3,23 разу) і типовими, звичайними — населення інших міст губернії, в середньому, у 1,5 – 1,9 разу. У 1880-1890-ті роки особливо швидкими темпами збільшувалося єврейське населення промислових центрів: Катеринослава (у 6,15 разу), Олександрівська (5,9 разу) і, повільніше Маріуполя (у 2,85 разу). Наприкінці століття із, більше як, 100 тисяч юдеїв близько 64 тис. мешкало в містах. Прошарок єврейства серед населення губернії в цілому збільшився з 3,16 % у 1881 р. до 4,8 % у 1897 р., а серед населення міст, відповідно з 15,3 % до 26,6 %. Євреї були зайняті, як правило, у сфері обслуговування важкої промисловості або на допоміжних роботах:

прикажчики, муляри, різного роду обслуговуючий персонал і в мізерній кількості — на основному, фізично важкому виробництві. Прошарок же найманих робітників у промисловості краю формували, в основному, етнічні росіяни, вихідці з Курської, Орловської, Калузької, Тульської, Смоленської, Могильовської, Оренбурзької а також з Харківської і Чернігівської губерній. У 1880-ті — на початку 1900-х рр. єврейство Катеринославщини створювало й обслуговувало значну частину соціальної та промислової інфраструктури міст. За 16 років, з 1881 до 1897 року, кількість єврейських ремісників збільшилася у 4 рази, а торговців у 2,6 разу, але у відсотковому співвідношенні це збільшення було значно меншим і становило для ремісників 1,6 разу (з 4,8 % до 8 %), а для торговців 1,2 разу (з 9 % до 11 %).

Перші вагомі результати модернізації єврейських громад краю наочно далися взнаки вже у 1870-ті роки. Провідним виявом їх стало завершення трансформаційного руху єврейських громад міст краю від старих, орієнтованих на кагалний зразок соціокультурних моделей, до нових, реформованих, урбаністичних, європейських моделей соціальної організації. Це проявлялося у високому рівні орієнтації середнього і вищого прошарку громад на буржуазну модель соціальної поведінки, зміні соціальної структури громади та секуляризації громадських інститутів. Характерним для цього періоду був також процес переходу влади в громадах від рабинсько-олігархічної верхівки до фінансово-промислових і підприємницьких кіл. Отже, провідним чинником формування єврейських громад Катеринославщини й Херсонщини був міграційний. Міграція спрямовувалася із північного заходу імперії на південь і південний схід України; із заходу України на причорноморський південь та з Подніпров'я й Наддніпрянщини на схід і південний схід. Ці процеси були обумовлені економічно, спричинили зміну етнонаціонального балансу, мали наслідком виникнення потужного «єврейського фактору», вплив якого, тією чи іншою мірою, можна виявити в усіх економічних та соціально-культурних процесах краю досліджуваної доби. Унаслідок поєднання певних демографічних, економічних, політичних та культурних чинників характер буття єврейства зазнає модернізаційних змін, а всі ці фактори в сукупності підготували ґрунт для виникнення у 1880-ті рр. модерного єврейського руху за національне визволення.

Література

1. Державний архів Дніпропетровської області, ф. 193, оп. 3, спр. 123, 139 арк.
2. Державний архів Донецької області, ф. 211, оп. 1, спр. 4, 65 арк.
3. Ежегодник-справочник Славяносербского уездного земства на 1914-й год. — Луганск: Тип. С. Гаммерштейн, 1914. — 31, 295, 323, 58, 17, 12 с.
4. Скальковский А. А. Ростов-на-Дону и торговля Азовского бассейна 1749-1863 г. / А. А. Скальковский. — Екатеринослав, 1865 — 1866. — [2], 83 с.
5. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. : Т. XIII : Екатериносл. губ. / Изд. Центр. стат. комитета МВД ; [под. ред. Н. А. Тройницкого]. — СПб. : Тип. Э. Л. Пороховщиковой, 1903. — [6], XIV, 234 с.
6. Державний архів Одеської області, ф. 5, оп. 1, спр. 1528, 326 арк.
7. Материалы для истории антиеврейских погромов в России.: в 2 т. / [под ред. и со вступ. ст. Г. Я. Красного-Адмони]. — Т. 2. Восьмидесятые годы (15 апр. 1881 г. — 29 февр. 1882 г.). — Пг.-М. : Гос. изд., 1923. — XXXII, 542, V с.
8. Пасманик Д. С. Экономическое положение русского еврейства / Д. С. Пасманик // Еврейская жизнь. Журнал. — СПб. : Тип. Ц. Крайз, 1904. — Ноябрь. — С. 34-79.
9. Encyclopaedia Judaica. Vols. 1-22 / Fred Skolnik, Editor-in-chief, Michael Berenbaum, Executive editor. 2nd ed. — New York : Macmillan, in association with Keter Publishing House, Jerusalem ; Thomson Gale, 2007. — 22 Vols.
10. Никитин В. Н. Евреи-земледельцы. Историческое, законодательное, административное и бытовое положение колоний со времени их возникновения до наших дней. 1807-1887 / В. Н. Никитин. — СПб. : Новости, 1887. — 694 с.
11. Raisin Jacob S. The Haskalah Movement in Russia / Jacob S. Raisin. — Philadelphia, 1913. — 355 p.
12. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. XLVII : г. Одесса / Изд. Центр. стат. комитета МВД ; [под. ред. Н. А. Тройницкого]. — СПб. : Тип. Э. Пороховщиковой, 1903. — [4], XX, 163 с.